

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 6 • Aralık 2023 • 235-244
Issue: 6 • December 2023 • 235-244

Dindarlık, Umut ve İyimserlik İlişkisi

- Kandemir, F. (2020). *Dindarlık, umut ve iyimserlik ilişkisi*.
Ankara: İlâhiyât Yayınları (313 s.)
Kandemir, F. (2020). *The Relationship of religiosity, hope and optimism*.
Ankara: İlâhiyât Publishing (313 p.)

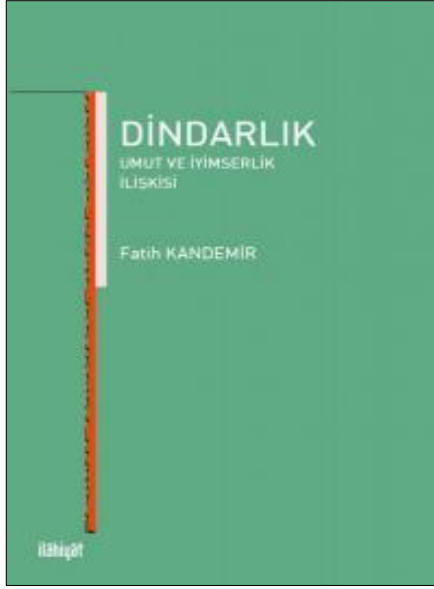
Kübra Bulut

Arş. Gör.
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: kubra.bulut@erzincan.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4018-9579
Erzincan / Türkiye

Research Assistant
Erzincan Binali Yıldırım University
Faculty of Theology
E-mail: kubra.bulut@erzincan.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4018-9579
Erzincan / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 15 Eylül 2022 • 15 September 2022
Kabul Tarihi • Accepted 13 Aralık 2022 • 13 December 2022

Ö z e t

Bu çalışmanın amacı, Fatih Kandemir'in 01 Haziran 2016 tarihinde Faruk Karaca danışmanlığında tamamlamış olduğu Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi adlı doktora tezinin gözden geçirilerek İlahiyat Yayınları (Ankara) tarafından 2020 yılında yayınlanmış hali olan Dindarlık, Umut ve İyimserlik İlişkisi adlı kitabının bir değerlendirmesini yapmaktır. Kitap; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Dindarlık • Umut • İyimserlik • Pozitif psikoloji

A b s t r a c t

The aim of this study is to review and make an evaluation of the book with the title The Relationship of Religiosity, hope and optimism. The writer of the book is Fatih Kandemir, which is published by İlahiyat Yayınları (Ankara) in 2020. The book is prepared originating from his doctoral thesis called “The Relationship of Hope-Optimism and Religiosity”, which was completed on June 1, 2016 under the supervision of Faruk Karaca. The book consists of four chapters; the introduction, the first, the second, and the conclusion.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Religiosity • Hope
Optimism • Positive psychology

Kitabın giriş bölümüne (ss. 15-20) yazar, değişim olgusunun varoluşun en temel özelliği olduğunu vurgulayarak başlamıştır. Bu değişimin hem nicel hem de nitel karakterde olduğunu ifade eden yazara göre, bir alandaki değişim, toplumların geleneksel yapılarını da olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bunun bir sonucu olarak değişim olgusu, değerlerin değişimini de beraberinde getirmektedir.

Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda hızlı bir ivme kazanan teknolojik gelişmelerin üretime dâhil edilmesiyle birlikte, söz konusu değişimin bireylerin dinî ve insani temelde belirlenmiş olan umut, iyimserlik, sevgi ve duygu birliği gibi özdeğerlerin büyük ölçüde dejenere olduğunu belirten yazar, modernitenin bir sonucu olarak görmüş olduğu bu durumun, bireyin karamsarlık ve umutsuzluk gibi onun ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek olan duygularını daha da katmerleştirdiğini ifade etmiştir. Modern insanın içine düşmüş olduğu bu olumsuz durumdan kurtuluşunu dinî ve manevi erdemler bir tarafa, onun olumsuz yönlerine odaklanan psikoterapi sistemlerinde aramak zorunda bırakıldığını ifade eden araştırmacı, bu terapi sistemlerinin en önemlilerinden birinin Freud'un kurmuş olduğu psikanaliz olduğunu belirtmiştir.

Psikodinamik kuram olarak da isimlendirilen bu yaklaşımın, insanı iradesiz ve edilgen bir yapıya büründürdüğünü ifade eden Kandemir, Freud'un sözlerinden yola çıkarak insanın, dürtülerinin ve çatışmalarının dışında fazlaca bir şey ifade etmediğini dile getirmiştir. Snyder ve Lopez'in, bu yaklaşımı insan doğasını eksik tanımladığından dolayı eleştirdiklerini ve çatışmaların insan doğasının sadece bir parçası olduğunu dile getirdiklerini aktaran araştırmacı, buradan hareketle pozitif psikolojinin insana dair yaklaşımına dikkat çekmiştir.

Psikanalizin, ruh sağlığını yitirmiş olan pek çok insanın; kötü alışkanlıklarının, dürtülerinin ve çocukluk çatışmalarının toplamından ibaret olduğu tezinin aksine pozitif psikolojinin; bu insanların sağlam melekelerinin, pozitif yaşam deneyimlerinin ve güçlü karakterlerinin onların ruh sağlığını korumada güçlü bir tampon işlevi gördüğünü iddia ettiğini ileri süren yazar, bunun neticesinde erdemlere ve dinlere ayrı bir önem atfeden pozitif psikolojinin, insanların mutlu olabilmeleri için bakış açılarını olumlu yönde değiştirmelerinin gerekliliğini savunduğunu ve bu değişikliğin en önemli araçlarından ikisinin altı çekirdek erdemden biri olan aşkınlık erdemine götüren umut ve iyimserlik olduğunu ifade etmiştir.

Pozitif psikolojinin bilim dünyasına bir inceleme konusu olarak erdemleri dâhil etmesiyle birlikte umut ve iyimserlik gibi kavramların da ampirik çalışmalar yoluyla insan üzerindeki etkilerinin araştırılmaya baş-

landığını dile getiren Kandemir, bilimin bu erdemleri araştırma konusundaki geç kalmışlığını Menninger'in "İnsan Zihni" adlı eserinde umutla ilgili söylediklerinden yola çıkarak ifade etmiştir. Bu bağlamda Menninger, ruhsal hastalıkların iyileştirilmesinde umut kavramının önemli bir rol oynadığını fakat bu kavrama yönelik bilimsel dikkatsizlikten dolayı da üzüldüğünü söylemiştir.

Bilimsel çevreler tarafından pragmatist bir yaklaşımla din ve maneviyata yönelik ilginin artışının, pozitif psikolojinin katkılarıyla başlamış olduğunu, ayrıca umut ve iyimserlik gibi duygularla kişinin yaşam kalitesi arasında güçlü ilişkilerin bulunduğunu belirten araştırmacı, bunların yanı sıra bu iki kavramın bireydeki tükenmişlik duygularını en aza indirme konusunda yarar sağladığı için kişinin umutsuzluğa ve karamsarlığa düşmesine engel olduğunu da savunmaktadır.

Umut ve iyimserlik kavramlarının dinî inanca sahip olmayan insanlar için de merkezî bir konuma sahip olmasına karşın bu kavramların dinî inançlarla güçlü bir ilişkisi olduğunu dile getiren araştırmacı, dinlerdeki affedici, merhametli ve her şeye gücü yeten bir Tanrı anlayışının insana istediği şeylere ulaşabileceği hususunda umut ve iyimserlik aşıladığını belirtmiştir. Araştırmacı buna bağlı olarak da umut ve dinî inanç arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu, umudun dinî inanca eşlik ettiğini ve umut olmadan inancın hayatta kalabilmesinin bir hayli zor olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda sırtını dine yaslayan umut kavramının sıkıntı içerisinde bulunan inançlı bireyler için "bir güvenlik sinyali" görevini üstlendiğinin de altını çizmiştir.

Dinin insanlara umut ve iyimserlik duygularını aşılmasının yanı sıra zor durumlarla başa çıkma konusunda onlara sağladığı affetme, sabır, şükür gibi kavramlar sayesinde onların hayatı anlamlandırabilmelerine yardımcı olduğunu söyleyen yazar, belirtmiş olduğu bu değerlerin, onların dindarlık düzeylerinden de etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu kanaatinde. Sonuç olarak araştırmacıya göre umut ve iyimserlik gibi kavramları, bireysel dindarlığı göz önünde bulundurmadan anlamaya çalışmak, bu kavramları anlama noktasında eksik kalmaktadır.

Araştırmanın evreni Erzincan başta olmak üzere Trabzon'un Şal pazarı ilçesi, Sakarya merkez, Sakarya'nın Karasu ilçesi, İzmit merkez ve İstanbul'un Bağcılar ilçesinde ikamet eden değişik yaş ve meslek gruplarından oluşmaktadır. Örneklem grubu ise belirtilmiş olan yerlerde ikamet eden bireyler arasından basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş olan 15 ile 65 ve üzeri yaş grupları arasında değişen toplam 1689 kişiden oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanması amacıyla "Kişisel Bilgi Anketi", "Umut Ölçeği", "İyimserlik Ölçeği", "Dindarlık Ölçeği" ve "İçsel Dinî Motivasyon Ölçeği" kullanılmıştır. Umut ölçeği (KKUÖ)

Karaca ve Kandemir (2016) tarafından bireylerin umut düzeylerini belirleyebilmek için kendi kültürel kodlarından hareketle geliştirilmiş 5'li likert tipi bir ölçektir.

Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek olan İyimserlik Ölçeği ise Scheier ve Carver (1987) tarafından fiziksel semptomların gelişiminden baypas ameliyatından sonra sağlığını yeniden kazanmaya doğru bir dizi pozitif sağlık sonuçları ile stresle başa çıkmada kullandıkları stratejiler bakımından ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak geliştirilmiş olan “Yaşam Yönelimi Testi (YYT)”dir. 5'li likert tipi olan bu ölçeğin Aydın ve Tezer (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerliliği yapılmıştır. Araştırmada bireylerin dindarlık düzeylerini ölçebilmek amacıyla iki farklı dindarlık ölçeği kullanılmıştır. Bunlardan ilki dinî hayat ölçeğidir. Bu ölçek Yıldız ve arkadaşları (Yıldız, 2006) tarafından geliştirilmiş ve ayrıca *dinî inanç*, *dinî duygu*, *dinî davranış* ve *dinî bilgi* olmak üzere dört alt boyuttan oluşmuştur. Ölçek 31 madde ve 5'li likert tipi bir ölçektir. Son olarak içsel dinî motivasyon ölçeği ise Dean Hoge tarafından geliştirilen ve Karaca (2001) tarafından Türkçe'ye standardizasyonu yapılmış olan 10 maddelik 5'li likert tipi bir ölçektir.

Kandemir, teorik ve kavramsal çerçeveyi şekillendirdiği birinci bölüme (ss. 33-148) *din* ve *dindarlık* kavramlarını (ss. 33-46) açıklayarak başlamıştır. İlk olarak dinin tanımıyla yola çıkan yazar; insanların dinî duygu, düşünce ve davranışlarındaki farklılıklardan dolayı ortak bir din tanımının olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda gerek din psikologları perspektifinden gerekse de dinler tarihçileri perspektifinden yapılmış olan din tanımlarına yer vererek din kavramı hakkında okuyucuya geniş bir bakış açısı sağlamıştır. Bu tanımlardan yola çıkan yazar, dinin ne olduğu, nasıl bir içeriğe sahip olduğu ve nasıl tecrübe edilebileceği konusunda insanların bütüncül bir yaklaşıma sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Dindarlık kavramının ne olduğu hakkında da birçok ünlü ismin dile getirmiş olduğu açıklamaları aktararak dindarlığın bir bilinç değişimi olduğunu belirten araştırmacı, dindarlığın derinlemesine ve enlemsel boyutlarını açıklayarak bu kavramın daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamıştır. Kandemir, “dindarlığın derinlemesine boyutları”ndan biri olan *iç güdümlü dinî yönelimin*; samimi bir dindarlığı ifade ettiğini ve böyle bir yönelime sahip olan bireylerin başlıca motivasyon kaynaklarının din olduğunu söylemiştir. *Dış güdümlü dinî yönelimin* ise samimi bir dindarlığın tam aksine çıkarıcı bir yaklaşımı ifade ettiğini ve ayrıca bu yönelime sahip olan bireylerin de güvenlik sağlamak, sosyalleşmek, statü elde etmek gibi amaçlarla dine yöneldiklerini dile getirmiştir.

Yazar, “dindarlığın enlemsel boyutları” başlığı altında kısaca inanç, uygulama, duygu, bilgi ve etki boyutlarına değinmiştir. Kandemir’e göre *inanç boyutu*; kişinin bir dinle bağ kurabilmesi için öncelikle o dinin temel inanç esaslarını kabul etmesiyle ilgili olan bir boyutu ifade ederken *uygulama boyutu* ise dinlerin, müntesiplerinden yerine getirmelerini istediği birtakım ritüelleri kapsamaktadır. *Duygu boyutunun*; kutsal ve ilahi kudretle duygusal ve sezgisel bir ilişki olduğunu dile getiren araştırmacı, *bilgi boyutunun* ise dinlerin temel öğretilerinin, o dine inananlar tarafından bilinmesi gerektiğiyle ilgili bir boyut olduğunu belirtmiştir. Son olarak *etki boyutunun* ise bahsi geçen ilk dört boyutun özeti mahiyetinde olduğunu söyleyen yazara göre bu boyut, bireyin dinî inanç, uygulama, tecrübe ve bilgisinin bütün dünyevi sonuçlarını kendi bünyesinde toplamaktadır.

Yazarın birinci bölümde ele aldığı bir diğer kavram ise *umuttur* (ss. 46-97). Bu başlık altında öncelikle umutla ilgili yapılan tanımlamalara yer veren Kandemir, daha sonra umutla ilişkili kavramlara değinmiştir. Bu bağlamda “anlam”, “sabır”, “girişkenlik”, “başarı”, “üretkenlik” ve “başa çıkma” kavramlarını ayrı ayrı başlıklar halinde umutla ilişkilendirerek okuyucuya aktaran Kandemir, daha sonra “umutlu düşüncenin gelişimi” başlığı altında bu düşüncenin gelişim sürecinden bahsetmiştir. Bu sürecin anlaşılabilmesi için bilimden yararlanılması gerektiğini, zira insanın gelişim sürecinin basamaklarının bilim sayesinde öğrenildiğini dile getiren araştırmacı, buna bağlı olarak Snyder’in kavramsallaştırmış olduğu umut teorisinin bileşenlerinin ilk çocuklukla birlikte nasıl ortaya çıktığının incelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda “hedefe yönelik düşüncesi” ve “hedefe yönelik kararlılık düşüncesi” başlıklarına yer vererek, bu düşüncelerin genel umut teorisinin temeli olduğunu belirten yazar, bu başlıkların devamında ise “umutlu düşüncenin pekiştirilme süreci”ne değinerek okuyucuya umut teorileri konusuna geçmeden önce bir alt yapı sağlamıştır. “Umut teorileri” başlığı altında öncelikle Snyder’in, Vroom’un, ve Porter-Lawler’in umut teorilerine yer vererek bu kavramın ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olan yazar, son olarak “umutlu insan psikolojisi”ne de yer vererek umut kavramıyla ilgili kavramsal çerçeveyi sonlandırmıştır.

Yazarın bu bölümde ele aldığı bir diğer kavram ise *iyimserlik* (ss. 97-123). Araştırmacı öncelikle iyimserlik kavramının çeşitli şekillerde yapılan tanımlarına yer vermiş ardından iyimserlikle ilişkili diğer kavramlara değinmiştir. Bu bağlamda “açıklama tarzı”, “başarı”, “özgüven”, “denetim odağı” ve “başa çıkma” başlıklarına yer vererek bu kavramların iyimserlikle olan ilişkilerine dikkat çeken araştırmacı, ardından “iyimserlik teorileri” konusuna geçiş yapmış ve *öğrenilmiş iyimserlik teorisi*, *eğilimsel iyimserlik teorisi* ve *gerçekçi olmayan iyimserlik teorisine* yer vermiştir.

Yazar, “iyimser insanın psikolojisi” başlığını da açıklayarak iyimserlik kavramıyla ilgili geniş bir bilgi aktarımı sağlamış ve iyimserlik konusunu okuyucunun dikkatine sunmuştur.

Birinci bölümün son konusu olarak *dindarlık-umut ve iyimserlik ilişkisini* (ss. 123-148) ele alan Kandemir, bu bağlamda öncelikle “umut-iyimserlik ilişkisi”ne değinmiştir. Bu iki kavramın çıkış noktalarının aynı olduğunu ve ayrılmaz bir birlikteliğe sahip olduğunu dile getiren yazar, alanın uzmanlarından yaptığı aktarımlarla bu düşüncesini desteklemektedir. Ardından “din ve umut ilişkisi”ne ayrıntılı bir şekilde yer vererek insanı harekete geçiren ve motive edici bir güce sahip olan dinin bu gücünü umut gibi duygulardan aldığını belirten Kandemir, dinlerin umut duygusunu en yüksek seviyede tatmin eden platformlar olduğunu belirtmiştir.

“Dindarlık-umut ilişkisi” başlığı altında ise dindar bireylerin dinî inançları sayesinde hayata pozitif baktıklarını, sabrettiklerini ve inandıkları varlığa güven duyarak bu güven sayesinde geleceğe umutla bakabildiklerini ifade eden ve ardından “din ve iyimserlik ilişkisi”ni ele alan yazar, dinlerin iyimser olma konusunda müntesiplerine yardımcı olduğunun ve olumlu dinî başa çıkma etkinlikleriyle bireye iyimser bir bakış açısı kazandırarak onların depresif eğilimlerini azaltma noktasında fayda sağladığının altını çizmektedir. Buna bağlı olarak “dindarlık-iyimserlik ilişkisi”ni de ele alan yazar, yapılan tecrübi araştırmalar neticesinde dindarlık düzeyleri yüksek olan bireylerin, dindarlık düzeyleri düşük olan bireylere nazaran psikolojik olarak daha iyi olduklarını aktarmıştır. Araştırmacı son olarak ele aldığı bu başlıklar bağlamında dinin, insan hayatının her anına dahil olup onun anlamlı bir hayat yaşamasına yardım etmenin yanı sıra umut ve iyimserlik duygularını besleme noktasında pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirterek birinci bölümü sonlandırmıştır.

Bulgular ve yorumların ele alındığı ikinci bölümde (ss. 149-250) yazar ilk olarak *umutla ilgili bulgu ve yorumlara* (ss. 149-181) yer vermiştir. Araştırmacının yürütmüş olduğu anket sonuçlarına göre örneklem grubunun toplam umut düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Yani Kandemir’in “Örneklem grubunun umut düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta olup bayanlar erkeklerden daha umutludur.” şeklindeki hipotezi desteklenmemiştir. Toplam umut düzeyine yaş değişkeni bağlamında bakıldığında ise anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Buna göre; umut puanları 15-22 yaş grubundan 40-64 yaş grubuna doğru düzenli bir şekilde artmaktayken 65 yaş ve üzeri grupta birden düşüşe geçmiştir. Bu sonuç “Örneklem grubunun umut düzeyi yaşa bağlı olarak artmaktadır.” hipotezinin kısmen desteklendiğine işaret etmektedir.

Toplam umut düzeyiyle medeni durum değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında ise anlamlı farklılıkların meydana gelmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmacının, “Evlilerin umut düzeyleri bekarlardan daha yüksektir.” şeklindeki hipotezi desteklenmemiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu olan sosyo-ekonomik düzeyle umut düzeyi arasındaki ilişkide ise anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Buna göre Kandemir’in “Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin umut düzeyi daha yüksektir.” hipotezinin desteklendiği anlaşılmaktadır. Bir diğer değişken olan meslek gruplarıyla umut düzeyleri arasındaki ilişkide de anlamlı farklılıklar ortaya çıkaran araştırmacının “Umut düzeyi meslek gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.” şeklindeki hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

Yazarın ikinci bölümde değindiği bir diğer ana başlık ise *iyimserlik ile ilgili bulgu ve yorumlardır* (ss. 181-195). İlk olarak cinsiyet değişkenini ele alan Kandemir, iyimserlik düzeyiyle cinsiyet arasında anlamlı farklılıkların olmadığını belirtmiştir. Buna göre “İyimserlik düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta olup bayanlar erkeklerden daha iyimserdir.” hipotezi desteklenmemiştir. Araştırmacı, bir diğer değişken olan yaş gruplarıyla iyimserlik düzeyi arasındaki ilişkide ise anlamlı farklılıklar tespit etmiş olup “İyimserlik düzeyleri yaşa bağlı olarak artmaktadır.” şeklindeki hipotezi bulgularla desteklemiştir. Medeni duruma göre iyimserlik düzeyleriyle ilgili bulgulara bakıldığı zaman araştırmacının “Evlilerin iyimserlik düzeyi bekarlardan daha yüksektir.” hipotezi desteklenmiştir.

Araştırmada değinilen bir diğer değişken ise sosyo-ekonomik durumdur. Bu bağlamda “Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin iyimserlik düzeyleri daha yüksektir.” şeklindeki hipotezin doğruluğu tespit edilmiştir. İyimserlik düzeyiyle öğrenim durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında da anlamlı farklılıklar ortaya konmuştur. Yani araştırmacının “Eğitim düzeyi yükseldikçe iyimserlik düzeyi de artar.” şeklindeki hipotezi kanıtlanmıştır. Son olarak meslek gruplarına göre iyimserlik düzeyini inceleyen Kandemir, anlamlı farklılıklara ulaşmıştır. Buna göre “Memurlar ve öğretmenlerin iyimserlik düzeyleri diğer meslek gruplarından daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmıştır.

İkinci bölümde, *dindarlık-umut ilişkisiyle ilgili bulgu ve yorumlar* (ss. 195-214) ana başlığına yer veren Kandemir, ilk olarak içsel dinî motivasyon ile umut arasındaki ilişkiye değinmiştir. Buna göre “Örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyi ile umut düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır.” şeklindeki hipotezi bulgularla desteklenmiştir. Ardından dindarlık ile umut düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan Kandemir’in, öne sürmüş olduğu “Dindarlık düzeyi ile umut düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezin doğrulandığı görülmektedir.

Dindarlığın inanç-duygu boyutu ile umut arasındaki ilişkiye bakıldığında ise anlamlı sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Buna göre yazarın “Dindarlığın dinî inanç-duygu alt boyutu ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” hipotezinin bulgularla desteklendiği anlaşılmaktadır. Dindarlığın bilgi boyutu ile umut arasındaki ilişkide de anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Böylece araştırmacının “Dindarlığın bilgi alt boyutu ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezinin desteklendiği görülmektedir. Araştırmada değinilen bir başka bulgu ise dindarlığın davranış boyutu ile umut arasındaki ilişkinin pozitif yönde oluşudur. Bunun sonucunda “Dindarlığın dinî davranış alt boyutu ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Kandemir’in ikinci bölümde ele aldığı bir diğer ana başlık ise *dindarlık-iyimserlik ilişkisiyle ilgili bulgu ve yorumlardır* (ss. 214-225). Öncelikle içsel dinî motivasyon ile iyimserlik ilişkine dair bulguları inceleyen araştırmacının, bu iki olgu arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürerek buradan hareketle üretmiş olduğu “İçsel dinî motivasyon düzeyi ile iyimserlik düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Bunun yanı sıra araştırmasında dindarlık ile iyimserlik arasındaki ilişkilere de yer veren yazarın, ortaya çıkan bulgular sonucunda “Dindarlık düzeyi ile iyimserlik düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezinin doğrulandığı saptanmıştır.

Dindarlığın inanç-duygu boyutu ve iyimserlik ilişkisiyle ilgili bulgu ve yorumlara bakıldığında da araştırmacının bu kavramlar arasındaki ilişkinin pozitif yönde olacağına dair kurmuş olduğu hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır. Ardından dindarlığın bilgi boyutu ile iyimserlik arasındaki ilişkiyi incelediği başlığında ise yine öne sürmüş olduğu “Dindarlığın dinî bilgi alt boyutu ile iyimserlik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezini bulgularla desteklediği görülmektedir. Son olarak dindarlığın davranış boyutu ile iyimserlik arasındaki ilişkinin de pozitif yönde anlamlı bir farklılık meydana getirdiği belirlenmiştir. Böylece Kandemir’in bu ilişki hakkında ileri sürdüğü hipotezin de doğruluğu elde edilen bulgularla desteklenmiştir.

Bulgu ve yorumlar bölümünde yazarın değindiği son ana başlık ise *dindarlık-umut-iyimserlik arasındaki ilişkilerle ilgili bulgu ve yorumlardır* (ss. 225-250). Bu başlık altında araştırmacı, sırasıyla dinî davranış-umut ilişkisi, dinî inanç-duygu ve umut ilişkisi, dinî bilgi-umut ilişkisi ve içsel dinî motivasyon-umut ilişkisine değinmiş ve belirtilen kavramlar arasındaki ilişkilerin pozitif yönde farklılıklar gösterdiğini saptamıştır. Bunun yanı

sıra yine iyimserlik kavramıyla ilgili sırasıyla dinî davranış-iyimserlik ilişkisi, dinî bilgi-iyimserlik ilişkisi, dinî inanç-duygu ve iyimserlik ilişkisi ve son olarak içsel dinî motivasyon-iyimserlik ilişkisine yer vermiştir. Bu bağlamda belirtilen kavramlar arasında pozitif yönde ilişkilerin olduğu elde edilen bulgular yoluyla desteklenmiştir. Böylece bulgu ve yorumlar bölümünde sayısal verileri ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunarak geniş kapsamlı bir şekilde ele alan Kandemir, sonuç kısmına geçerek eserini sonlandırmıştır.

Sonuç (ss. 251-255) kısmında araştırmacı; pozitif psikolojinin, umut ve iyimserlik kavramlarının insanı mutluluğa ve iyi oluşa yönlendirdiğinden dolayı bu kavramlara önem atfettiğini belirtmiştir. Geleceğe dair beklentileri olumsuz yönde olan insanların harekete geçecek güç ve enerjiyi kendilerinde bulamayacaklarını öne süren yazar, bu bağlamda dinden kaynaklanan umut ve iyimserlik kavramlarının insan hayatındaki rolü ve öneminin altını çizmiştir. Önceleri umut konusunun ihmal edildiğini fakat son zamanlarda pozitif psikolojinin öncülük etmesiyle benzer kavramların araştırmalara konu edilmesinin sevindirici olduğunu ifade eden Kandemir, umut ve iyimserlik kavramlarının dindarlık ile olan ilişkisiyle ilgili araştırmaların henüz tatmin edici bir boyutta olmadığını da dile getirmiştir. Bu çalışmanın din psikolojisi alanının yanı sıra din eğitimi alanında da çalışılan değerler konusuyla ilgili araştırmalara katkıda bulunmasını arzuladığını belirten yazar, ayrıca dinî danışmanlık alanlarında ve palyatif bakım ünitelerinde hizmet veren bireylere yönelik de fayda sağlayacağını ifade etmiştir. Son olarak Kandemir, dindarlığın umut ve iyimserlikle ilişkisini daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için konuyla ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Kaynaklar

Aydın, G. & Tezer, E. (1991). İyimserlik, sağlık sorunları ve akademik başarı ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 2-9.

Karaca, F. (2001). Din psikolojisinde metot sorunu ve bir dindarlık ölçeğinin Türk toplumuna standardizasyonu. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 187-201.

Karaca, F. & Kandemir, F. (2016). Karaca- Kandemir umut ölçeği (KKUÖ). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 7-34.

Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1987). Dispositional optimism and physical well-being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210.

Yıldız, M. (2006). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.